

Тетяна Мигун
Інститут літератури
Національної академії наук України
імені Тараса Шевченка
м. Київ

**САРАГОСА ЯК ТОПОС НАЦІОНАЛЬНОГО СУПРОТИВУ
В ОДНОЙМЕННОМУ РОМАНІ БЕНІТО ПЕРЕСА ГАЛЬДОСА**

„Сарагоса” (1874) – один із найяскравіший творів першої серії історичних романів „Національні епізоди” іспанського письменника

Беніто Переса Гальдоса. Роман розповідає про облогу французами іспанського міста Сарагоси з 20 грудня 1808 року до 21 лютого 1809 року. Жителі Сарагоси хоробро обороняли своє місто протягом двох місяців, не зважали на голод і хвороби, не віддаючи без бою жодну вулицю чи будинок. Французи подолали опір, однак вони прийшли вже на майже мертве і знищене місто, у якому загинуло 54 тис. мешканців. У сучасному місті, на одній із площ, стоїть пам'ятник загиблим жителям Сарагоси й околиць як нагадування про мужність і відвагу захисників. Із тих пір Сарагоса отримала титул „Завжди Героїчної”, а її військове знамено прикрасила почесна нагорода іспанських королів. Цей епізод став одним із найяскравіших в історії боротьби іспанців із Наполеоном і символом нової іспанської нації. Отож, іспанська модерна ідентичність формується через зіткнення з військами Наполеона, коли відбулося об'єднання всього іспанського народу проти загарбника. Яскравим прикладом сильного протистояння іспанців із французами є згадані події в Сарагосі. Символ цього міста має неабияке значення для формування іспанської національної ідентичності. Таким чином, Сарагоса у романі Гальдоса постає важливим топосом для вивчення.

Звертаючись до поняття «топос», розуміємо під ним велику одиницю художнього простору. Топос може складатися з окремих елементів – «локусів», які є здебільше площинним простором. Проблема репрезентації топосу розглядається на матеріалі аналізу роману «Сарагоса».

Топос міста у романі Гальдоса ідеалізований, перед нами постає справжній героїчний епос із монументальними образами сарагосців як захисників. Письменник не просто героїзує місто, але й сакралізує його. У творі чітко прослідковується межа між своїм і чужим – іспанським і французьким. Відповідно, все, що в межах простору міста, іспанці ревно оберігають від загарбників. Місто стає сакральним простором, у який втручаються і руйнують чужинці.

Для детального аналізу топосу міста ми беремо менші його частини, локуси. За географічним і семантичним принципом звертаємося до аналізу таких локусів, як вежа, монастир, будинок, собор і сад. Тобто, усі ці локуси знаходяться в межах міста і відображають цінності його мешканців.

Перший локус, який детально описує наратор – це похила вежа. Взагалі, вежа символізує рух вгору, захист. У романі Гальдос

порівнює вежу з цегляним вартовим, представляючи її як рицаря на захисті. Проте, це величний і сумний образ, що викликає жах у перехожих. Тут закладено протиставлення велета-карликів, що використовується для підкреслення духу спротиву іспанців.

Оборонними позиціями міста стають і окремі будинки, які, підкреслимо, мешканці Сарагоси називають „вежами” (torres). Зрозуміло, що будинки, зовсім не вежі, проте ці карлики виростають до велетів, що знову підкреслює піднесення духу іспанців. Така назва будинків характеризує період оборони міста, адже кожен будинок у межах та за містом ставав полем битви за рідну землю. Таким чином, функція домашнього вогнища зберігається, але за умов війни, коли треба захищати це вогнище, дім стає вежею – військовим об'єктом.

Садиба, наступний локус у романі, втілює господарський добробут і багатство. Проте заради оборони батьківщини сарагонцям не шкода нічого, навіть результатів своєї багатолітньої праці – родючих садиб, котрі з легкістю вирубували. Така тактика – випалення землі – характерний метод ведення війни для іспанців, що шокував французів. Гальдос розкриває новий смисл аграрної лексики: поливка – не водою, а вогнем, пересадка – не рослин, а актив руйнації, збір урожаю – це процес винищення, збір трупів вбитих. Загалом, сільськогосподарський план лексики виражає ідею методичності винищення – іспанська тактика ведення війни.

Жителів Сарагоси у романі порівняно з мужніми мешканцями Нумансії. Це давнє поселення на півночі теперішньої Іспанії запам'яталося героїзмом його жителів, які протягом двадцяти років захищали свою батьківщину від римлян. Нумантійці при останній облозі свого поселення (близько року) проявили неабияку мужність, продовжуючи тримати оборону після довгих місяців мору та голоду. Римляни все ж захопили їхнє поселення, проте зовсім спустошене, оскільки жителі Нумансії вбивали один одного, щоб не потрапити до полону, і спалювали свої поселення, щоб не дісталися ворогові. Образ Нумансії став загальником патріотичної риторики різних спектрів іспанського націоналізму. Таким чином, із порівняння Сарагоси з Нумансією, бачимо, що топос міста вписується в глобальний історичний наратив, на якому засновується модерна іспанська національна ідентичність.

Інтегрованість локусу саду в простір війни змінює традиційне значення. Тепер це бажаний об'єкт мандрівки, символ недосяжного спокою. Щоб дістатися до цього раю посеред війни персонажі долають заплутаний шлях містом. Завдяки опису цього шляху, юнак – Августін Монтарія – розкриває свої найпотаємніші почуття – любов до юної особи, доньки найскупішої людини в місті – дядька Кандіоли, якого зневажало за скупість усе місто, зокрема і дон Монторія, батько закоханого. Варто зауважити, що це була не просто таємниця, а дуже небезпечне почуття для молодих людей. З одного боку, хлопець вчився на священника (заборона одружуватися), і вся його родина поклала на нього великі надії. З іншого – Марікільйо нізащо не відпустив би свою єдину доньку Кандіолу, вважаючи її найбільшим скарбом. Таким чином, єдина можливість бути щасливими під час війни закохані бачили у таємних зустрічах у саду, дістатися до якого за умов облоги стає не так просто.

Подібно, як сад став притулком для закоханих, храм – для всіх мешканців міста. Собор Пілар став тим місцем, до котрого збираються усі сарагонці. Жителі міста об'єднуються навколо віри під захистом пресвятої діви, яка для них мати, королева та заступниця. Це типова іспанська риса – віра в Бога, любов до Богородиці надає їм сим, щоб опиратися і стати нацією. Таким чином, французи з їхнім оновленням спричиняють ефект повернення до традиційної віри, об'єднання навколо неї. Іспанці стають єдиною родиною. Отож, локус храму виконує націотворчу функцію.

Ще одним місцем, яке колись так само об'єднувало під своїми склепіннями народ, це монастир Санта-Енграсія, від якого після першої облоги міста лишилися лише руїни.

З уламків будівлі, що залишилася, вирізняються лише численні скульптури святих. Це перше знайомство з монастирем навіює думку, що незважаючи на руйнування, котрі несе війна, божественні цінності залишаються, як ці статуї чи поховання святих мучеників Сарагоси під цією спорудою. Загалом, монастир – це місце, де зібрана традиція, відповідно це не просто будівля, а втілення цінностей іспанців. Тут прослідковується паралель між вічним і мінливим, між традиційним і новим. Французи виступають «носіями» нового, що знищують цю традицію. Руйнація французами монастиря викликає роздратування у іспанців. Від колись величного монастиря, хранителя віри, залишається одні руїни. Ці руїни

породжені війною, не лише нагадують про скоєне, а ніби кожної хвилини переживають цей жах знову. У середині колишньої святині вимальовується напівзруйноване склепіння будівлі та її опори, чорноту та потворність яких підкреслює контраст із світлим небом, на тлі якого, вони здаються „абсурдними істотами” (*criaturas absurdas*). Перед нами відразливі залишки колись чудової споруди. Спостерігаючи за наслідками першої облоги міста ще на початку твору, можна уявляти, що залишиться (і чи залишиться взагалі) при наступному штурмові міста, якому і присвячено роман „Сарагоса”.

Таким чином, локус цього монастиря несе на собі навантаження збереження традицій, пам’яті про минуле. Не просто пам’яті, а понівеченої – саме через це Іспанія піднялася проти французів і почалася справжня патріотична війна.

У кінці роману бачимо захоплення міста французами очима Габріеля. Юнак у напівпритомному стані спостерігає за скоріше сумними, ніж веселими французами, що снували по залишках міста. Сарагоса стала як „місто-пустка, місто-легенда, гідне того, щоб його оплакував Ієремія і оспівував Гомер”.

У словах із роману поєднується біблійні та гомерівські образи, що підкреслюють важливість та величність подій у Сарагосі. Письменник створює легенду іспанської історії, міф про відвагу та мужність сарагонців. Таким чином, це не просто топос міста, а міста сакрального, нового Єрусалима, міста-героя.

Отже, топос міста у романі „Сарагоса” Гальдоса – сакральний простір, захоплений чужинцями, новий Єрусалим, розгромлений варварами, священний дім, запаскуджений ворогами. Історичне місце вписується в культурний наратив Іспанії: епізодія місця дії, піднесення до рівня гомерівського, біблійного міфу, порівняння зі славетними епізодами іспанської історії (Нумансія).

Топос міста розкривається завдяки окремим локусам. Вежа та монастир – центр іспанського всесвіту, там живуть герої і святі, яких треба захищати від загарбників. Серед війни символом недосяжного спокою стає сад. Локус храму показує єднання іспанців навколо віри, єднання народу як нації. Таким чином, топос міста „Сарагоси” стає символом спротиву і прикладом єднання. Локуси стають символами іспанськості і виконують функцію мобілізації націотворчої енергії.